

- 20 Приходько В. Вказ.праця.-С. 35.
 21 Подольская мысль (Каменец-Подольский).- 1918.-22 октября.
 22 Огієнко І. Вказ.праця.-С. 511.
 23 Див.: Подольский край (Каменец-Подольский).- 1918.-9 июля.
 24 Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле.-Вид. 2-е.-Мюнхен, 1969.-С. 413.
 25 Огієнко І. Вказ.праця.-С. 512.
 26 Приходько В. Вказ.праця.-С. 41.
 27 Огієнко І. Вказ.праця.-С. 513.
 28 Там само.
 29 Державний вісник.-1918.-29 серпня.
 30 КПМДА.-Ф.Р. 582, оп. 1, спр. 3.-Арк. 86.
 31 Там само.-Арк. 23-23 зв.
 32 Там само.-Спр. 13.-Арк. 1; Подольская мысль.- 1918.-2 ноября.
 33 Gervs O. Iwan Ogienko and the founding of Kamianets-Podilsky Ukrainian state university// Український історик: журнал історії і українознавства /Під ред. Л.Винара. - Ч.1-4 (104-107). - Т.27. -Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен.- 1990.-С. 84.
 34 КПМДА.-Ф.Р. 582, оп. 1, спр. 3.-Арк. 11-11 зв., 24, 30-30 зв.
 35 Огієнко І. Вказана праця.-С. 513.
 36 КПМДА.-Ф.Р. 582, оп. 1, спр. 6.-Арк. 7.
 37 Там само.
 38 Там само.-Спр. 3.-Арк. 35-35 зв.
 39 Там само.-Арк. 24-24 зв, 25, 40.
 40 Свято Поділля.-1918.-22 жовтня.
 41 КПМДА.-Ф.Р.582, оп. 1, спр. 13.- Арк. 11, 12 зв.; спр. 16.-Арк. 4 зв., 5.
 42 Там само.-Спр. 13.-Арк. 11-12.
 43 Огієнко І. Вказ.праця.-С. 516.
 44 Там само.
 45 Державний вісник.-1918.-16 жовтня; Огієнко І. Вказ.праця.-С. 516.
 46 Свято Поділля.-1918.-22 жовтня.
 47 Слово (Київ).-1918.-16 октября.
 48 Відродження (Київ).-22 жовтня, 6 листопада.
 49 Огієнко І. Вказ.праця.-С. 518, 520; Пашенко О. Вказ.праця.-С. 416.
 50 КПМДА.-Ф.Р. 582, оп. 1, спр. 5.-Арк. 20.
 51 Там само.-Арк. 13, 14.
 52 Там само.-Спр. 16.-Арк. 56.
 53 Там само.-Оп. 2, спр. 9.-Арк. 3, 5.
 54 Там само.-Оп. 1, спр. 12.-Арк. 155.
 55 Там само.-Спр. 16.-Арк. 45.

ЗАЗБРУЧАНСЬКИЙ ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ В ІСТОРИКО-МЕМУАРНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

В історії України є чимало маловідомих сторінок. Упродовж десятиліть, за допомогою офіційної науки, з свідомості народу витравлялися імена М.Грушевського, С.Петлюри та інших, спотворювалися факти, події Української революції 1917-1920 років, боротьби за українську державність. У цьому ряду знаходиться також історія Української Галицької Армії, зокрема її діяльність на Правобережній Україні.

Слід зазначити, що практично вся радянська історіографія громадянської війни в Україні замовчувала цю проблему. Складається таке враження, що ніби не існувало армії, яка прийшла з-за Збруча, і брала участь у вирішенні долі України¹.

З початку 90-х років українська історіографія взялася за відновлення історичної справедливості, зокрема щодо УГА. Сьогодні вже зроблено ми. Однак не всі її аспекти дістали рівнозначне висвітлення. Найбільш глибоко досліджено період з листопада 1918 до липня 1919 р. (створення УГА, її боротьба з польським

військом). Привертає увагу низка робіт, передусім дослідження львівського історика В.Гордієнка². Автор простежує шлях УГА від створення до розпуску, подає цінний документальний додаток. Проте зазбручанський період висвітлено надто схематично. "Історія галицького стрілецтва"³ М.Литвина та К.Науменка висвітлює також бойову діяльність УГА. На основі архівних даних, матеріалів Львівської наукової бібліотеки автори розглядають ще й інші питання (постачання, стосунки з військами УНР тощо). Проте названі аспекти висвітлено не достатньо. Ці дослідники розробляють питання життєписів вищого командного складу УГА. В.Тищик та О.Вівчаренко у своїй праці "Західноукраїнська Народна Республіка", присвяченій 75-річчю її утворення, приділили певну увагу УГА⁴. Досить оригінальною є робота Р.Матейка та Б.Мельничука⁵. Висвітлюючи питання перебування УГА на Тернопільщині, вони з'ясовують також і події, що пов'язані з участю цього війська у визвольних змаганнях на Великій Україні.

Серед спеціальної літератури можна виокремити декілька вдалих сюжетів⁶. Йдеться, передусім, про “Історію українського війська”⁷, де вміщено розділи “Українська Галицька Армія” та “Об’єднані Українські Армії”.

Чималий доробок у з’ясування історії УГА зробили мемуаристи. За походженням спогади умовно можна поділити на дві групи – наддніпрянські і наддніпрянські. Найбільше відомостей вони подають щодо ходу бойових дій. Вельми цінними, на наш погляд, є мемуари представників командного складу УГА та армії УНР. Йдеться, передусім, про роботи М.Капустянського (генерала-квартирмейстра Штабу Дієвої армії УНР)⁸ та О.Удовиченка (командира 3-ї Залізної дивізії)⁹, у яких докладно висвітлюється бойова діяльність галицького війська, його взаємодія з армією УНР. Щоправда, вони охоплюють різні відтинки часу: у Капустянського – від переходу Збруча до вступу об’єднаних українських армій у Київ, а в Удовиченка – весь період перебування галичан на Наддніпрянщині, аж до ліквідації УГА навесні 1920 р. Бойові операції, особливо у Капустянського, розглядаються всебічно: сили і плани воюючих сторін, хід бойових операцій (по днях). Цінність мемуарних матеріалів полягає ще й у тому, що їх автори намагаються аналізувати бойові дії, з’ясувати як причини успіхів, так і невдач. Капустянський, чи не єдиний, подає чітку порівняльну бойову характеристику УГА та армії УНР.

Мемуари М.Тарнавського (командуючого УГА)¹⁰, А.Кравса (командуючого 3-м корпусом УГА)¹¹, С.Шухевича¹², Левицького¹³, хоч і не подають такого широкого огляду воєнних дій, як вище названі автори, все ж заслуговують на велику увагу. Так, наприклад, у М.Тарнавського можна знайти мало поширене свідчення про те, як ще перед переходом основної частини військ через Збруч, на допомогу УНР галичанами було направлено дві бригади¹⁴. У С.Шухевича можна знайти відомості про такі мало відомі моменти як передумови і процедура укладення угоди з денікінцями, перехід галичан на бік більшовиків, реорганізація УГА в ЧУГА та ін. С.Шухевич приділив детальну увагу останньому періоду історії УГА (діяльність під час радянсько-польської війни, її ліквідація).

Не зважаючи на те, що спогади Станіміра¹⁵, Омеляновича-Павленка¹⁶ та деяких інших представників вищого командного складу не містять подібної інформації, вони все ж заслуговують на увагу, адже подають практичний матеріал, який не знаходимо в інших виданнях.

Спогади вищого командного складу дозволяють з’ясувати, крім суто воєнних проблем, й інші. Так, С.Шухевич подає дуже цінну

інформацію щодо взаємовідносин галицьких стрільців і місцевого населення¹⁷. Автор не обминув увагою такої проблеми, як санітарні справи УГА восени 1919 р.¹⁸ Проблеми забезпечення харчами III-го корпусу УГА та їх вирішення висвітлює Кравс¹⁹. Подібні свідчення знаходимо у О.Левицького. Він також подає данні про стан санітарних справ УГА восени 1919 р.²⁰

Дуже цікавими і цінними в висвітленні різних сторінок перебування галичан на Наддніпрянщині є спогади М.Островерхи²¹. У них з’ясовуються різноманітні аспекти життя і побуту молодшого командного складу та рядових стрільців. Ці матеріали, зокрема, висвітлюють історію 10-ої бригади, куреня, у якому служив автор. Праця написана легким, живим стилем, містить дані про взаємовідносини галичан з місцевим населенням. Події, пережиті особисто, часто підкріплюються офіційними даними, що дає змогу більш ширше простежити шлях військового підрозділу.

Неабияке значення мають і порівняно невеликі спогади учасників, які були видані переважно в 20-30-х роках у західноукраїнських часописах. Автори цих мемуарів, як правило, висвітлюють якісь окремо взяті сюжети, їх поєднання дає можливість цілісно відтворити питання історії УГА.

Цінну інформацію про участь галичан у перші тижні свого перебування на Великій Україні подає В.Прихода²². Купченко, зокрема, висвітлює серпневий наступ об’єднаних українських армій на Київ²³. З’ясовується, що УГА, крім артилерії, піхоти та кавалерії мала у своєму складі авіацію. Про це йдеться зокрема у спогадах Р.Зуба²⁴. Про організацію санітарних установ армії, їх роботу, можна знайти відомості у нотатках лікаря Щуповського²⁵. Т.Демчук у своїх спогадах зупинився на ролі військових театрів у взаєминах з місцевим населенням, підвищенні його національної свідомості²⁶. Досить цінною є інформація про армійський вишкіл²⁷. Важливі дані про останній період існування УГА подає Дівнич²⁸. Характеристику становища, у якому опинились українські армії восени 1919 р. та проблеми, пов’язані з ним, вмістив В.Сальський²⁹.

На окрему увагу заслуговує робота О.Доценка (ад’ютанта С.Петлюри)³⁰. Автор докладно подає серпневий наступ на Київ³¹. Велику цінність для дослідження історії УГА мають вміщені в книзі дві таблиці³², які підкріплюють інформацію про цей наступ. Автор, як один з небагатьох, хто приділив велику увагу подіям 31 серпня у Києві³³. На основі великого фактичного матеріалу він робить спробу проаналізувати причини втрати українцями Києва. Проте його висновки щодо причин невдачі суперечать самі собі. Так, покладаючи усю вину на галичан, О.Доценко

зауважує, що Петлюра і уряд УНР самі не знали як поводитись з денікінцями і українське військо відповідно до наказу вищих воєнних інстанцій при зустрічі з противником мали не вдаватись до "ворожих акцій". Мають цінність відомості мемуариста про культурно-освітню діяльність "Галицьких відділів для освіти" та "Пресової квартири"³⁴. Багато уваги він приділив листопадним подіям, зокрема Зятківській угоді. Цій проблемі присвячено окрему главу³⁵.

Представники державних структур УНР та ЗУНР не могли обійти питання УГА. Зокре-

ма І.Мазепа вдало проаналізував хід серпневого наступу, глибоко показав київські події 31 серпня 1919 р., прийняту в той час у Кам'янці офіційну версію. Але він ознайомив з існуючими версіями цих подій, як галичанин, так і наддніпрянців³⁶.

З вище вказаного короткого огляду можна зробити висновок, яке важливе місце у вивченні історії перебування УГА на Правобережній Україні посідає мемуарна література.

Сергій Олійник

- 1 Див.: Лихолат А.В. Разгром буржуазно-националистической Директории на Украине. - М., 1949; його ж. Разгром националистической контрреволюции на Украине (1917-1922 гг.). - М., 1954; История гражданской войны в СССР. - В 5-ти т. - Т. 1-5. - М., 1938-1960; Рибалка І.К. Розгром буржуазно-націоналістичної Директорії на Україні. - Харків, 1962; Супруненко Н.И. Очерки истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине (1918-1920). - М., 1966; Українська РСР в період громадянської війни 1917-1920 рр. - У 3-х т. - Т.3. - К., 1970 та ін.
- 2 Гордієнко В. Українська Галицька Армія. - Львів, 1991.; Сходження на Голгофу (історія УГА) // Літопис Червоної Калини: історико-крезнавчий часопис. - 1991. - Ч. 1-3; І постала Україна. До 75-річчя створення Збройних Сил УНР // Літопис Червоної Калини: історико-крезнавчий часопис. - 1993. - Ч. 3-4.
- 3 Литвин М., Науменко К. Історія галицького стрілецтва. - Львів. - 1991. - 199 с.
- 4 Тищик Б.Й., Вівчаренко О.А. Західно-українська Народна Республіка. 1918-1923 (до 75-річчя утворення і діяльності). - Коломия, 1993. - 118 с.
- 5 Матейко Р., Мельничук Б. За рідний край, за нарід свій... Українська Галицька Армія на Тернопільщині. - Тернопіль, 1993. - 78 с.
- 6 Полонська-Василенко Н. Історія України у 2-х т. - Т. 2. - К., 1992; Котляр М., Кульчицький С. Шляхами віків: Довідник з історії України. - К., 1993; Велика історія України від найдавніших часів у 2-х т. - Т. 2. - К. - 1993.
- 7 Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.). - Вид. 4-е, змінене і доповнене. - Львів, 1992. - 702 с.
- 8 Капустянський М. Похід українських армій на Київ-Одесу в 1919 році. - Львів, 1921. - Ч. 3. - 101 с.
- 9 Удовиченко О. Україна у війні за державність: Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917-1921. - К., 1995. - 206 с.
- 10 Тарнавський М. Спогади // Вечірня година. - 1992. - Ч. 4. - 126 с.
- 11 Кравс А. За українську справу: Спомини про III корпус УГА після переходу за Збруч. - Львів. - 1997. - 98 с.
- 12 Шухевич С. Спомини з УГА (1918-1920). - Львів. - 1929. - Ч. 3. - 162 с.; ч. 4. - 164 с.; ч. 5. - 147 с.
- 13 Левицький О. Галицька армія на Великій Україні. - Відень, 1929. - 193 с.
- 14 Тарнавський М. Вказ.праця. - С. 89-90.
- 15 Станімір О. Моя участь у визвольних змаганнях. - Торонто, 1966. - 192 с.
- 16 Омелянович-Павленко М. Зимовий похід // За державність. Матеріали до історії війська України. - 36. 1. - 1930; 36. 2. - 1931; 36.3. - 1932; 36. 4. - 1934.
- 17 Шухевич С. Вказ.праця. - Ч. 3. - С. 31; ч.4. - С. 68-69.
- 18 Там само. - Ч. 3. - С. 15-18, 61.
- 19 Кравс А. Вказ.праця. - С. 3.
- 20 Левицький О. Вказ.праця. - С. 31.
- 21 Островерха М. Блиск і темрява: 1918-1920. - Нью-Йорк, 1966. - 208 с.
- 22 Прихода В. Записки до історії Сірих або сіро-жупаників // Табор. - Калуш. - 1927. - Ч. 5. - С. 29.
- 23 Купченко. Армія генерала Крався в наступі на Київ в серпні 1919 р. // Червона Калина. - Жовква-Львів, 1923. - С. 108-113.
- 24 Зуб. Р. Причини до історії нашого летунства // Червона Калина. - Жовква-Львів, 1922. - С. 75-76.
- 25 Щуповський. Зі записів лікаря бригади УСС // Червона калина. - Жовква-Львів. - 1924. Ювіл. в-ня. - С. 85-89.
- 26 Демчук Т. Військові театри при ГА // Червона Калина. - Жовква-Львів, 1922. Ювіл. в-ня. - С. 154-155.
- 27 Я.К-в. армійський Вишкіл // Червона калина. - Жовква-Львів, 1923. - С. 70-76.
- 28 Дівнич А. Конець УСС // Червона Калина. - Жовква-Львів, 1925. - С. 123-129.
- 29 Сальський В. Головний Отаман Симон Петлюра і армія УНР // Табор. - Варшава. - 1927. - Ч. 3. - С. 9.
- 30 Доценко О. Літопис Української Революції. Матеріали і документи до історії української революції. - Київ-Львів, 1923. - Т. 2. - Кн. 4. - 362 с.
- 31 Доценко О. Вказ.праця. - С. 7-40.
- 32 Там само. - С. 33-34.
- 33 Там само. - С. 148-160.
- 34 Там само. - С. 245.
- 35 Там само. - С. 264-310.
- 36 Мазепа І. Вказ.праця. - С. 65-70.

